

Monitor ISH (2008), X/2, 107-124

Izvirni znanstveni članek

prejeto: 25. 9. 2008, sprejeto: 2. 10. 2008

VESNA DROLE¹

Soočanje nacionalnih identitet z globalnimi identitetami

Izveček: Namen tega teksta je poudariti, da bo Evropa kot integracija v prihodnosti lahko uspešna le, če bo v praksi upoštevala in dopustila raznolikost vsakega od narodov ter številnim zapostavljenim skupinam znotraj njih. V prispevku omenjam projekt civilne družbe *Rastoča knjiga*, ki ima kot mehanizem negovanja nacionalne kulture in hkrati spodbujanja odprtosti do drugih kultur v tej zvezi velik razvojni potencial. Kulturni programi, literatura ipd. lahko učinkoviteje povezujejo ljudi in narode, kot to zmore znanost ali politika. Ideja *Rastoče knjige* je tako sama po sebi zgled inovativnosti, iskanja novih, boljših poti človeškega sobivanja.

Ključne besede: država, nacionalna identiteta, povezovanje, integracija, kultura, *Rastoča knjiga*

UDK: 323.1:005.44

The Confrontation between National and Global Identities

Abstract: The future success of Europe as a site of integration crucially depends on its respect and tolerance of each nation and its uniqueness, including the numerous currently underprivileged ethnic groups. The article presents a civil society project, *Rastoča knjiga* (*The Growing Book*), which has a great development potential as a mechanism of both fostering the national culture and promoting openness to other cultures. Cultural programmes, literature and similar may be much more effective in connecting people and nations than science or politics. Thus the very idea of *The Growing Book* is a model of inventiveness, of searching for new, better ways of human coexistence.

Key words: state, national identity, connecting, integration, culture, *The Growing Book*

¹Mag. Vesna Drole je zaposlena na Ministrstvu za notranje zadeve. E-naslov: vesna.drole@gov.si.

UVOD

Živimo v obdobju, ko država in njen aparat znotraj svojih okvirov ne zmoreta več sama krojiti pravil življenja, niti zadovoljiti vseh interesov ljudi, po drugi strani pa tudi zveza, kot je EU, ni sposobna nadomestiti vloge nacionalnih držav.² Izjave aktualnih političnih voditeljev nacionalnih držav in EU, v katerih prisegajo na usmerjenost k skupnim regionalnim, evropskim ali humanističnim interesom, namreč v praksi še vedno negirajo dejanja posameznih nacionalnih držav in njihovih predstavnikov, ki so dokaz nadvlade nacionalnih čustev, nacionalnih interesov, nacionalizma, patriotizma. To kaže na dejstvo, da so države kljub vrsti pomanjkljivosti še vedno živ organizem, ki se mu narodi še niso pripravljeno odreči, saj jim rabi kot orodje identifikacije. Ideologija, zavedanje in prevlada so trije med seboj povezani koncepti, ki še vedno obvladujejo naše življenje in delovanje. Več kot legitimno se zato zastavlja vprašanje, ali je napoved, ki jo je leta 1849 izrekel Victor Hugo³ o oblikovanju bratstva evropskih narodov, ki naj bi se zlilo v višjo entiteto, sploh izvedljiva, kaj šele preroška, kot jo ocenjujejo zagovorniki.

Soočamo se z odtujenostjo tako državnih kot tudi naddržavnih struktur od ljudi, ki so jim pravzaprav namenjene. Rešitev nastale situacije se kaže v izgradnji učinkovitejše integracije na vseh ravneh in okoljih,⁴ za kar je nujno vzpostaviti dvosmerne procese prilagajanja; med manjšinskimi skupnostmi na eni strani in med večinsko družbo na drugi strani. Soprisotnost različnih kultur v družbi, njihovih prispevkov in tudi poskusov vzdrževanja stikov z domačo kulturo so sodobna realnost. Glavni del integracije se dogaja na lokalnih, mikroravnih, v razli-

² Pokazalo se je, da še zdaleč ne pomeni alternative državnemu povezovanju; da je njena identiteta še vedno šibka, tudi zavoljo nedodelanega uradniškega aparata, ter da ji pogosto primanjkuje prave vizije. Večkratnih širitev unije in sprejemanja drugih pomembnih odločitev očitno niso spremljali dovolj argumentirani dialogi z volivci držav članic. Ljudje uniji očitajo zbirokratiziranost, brezosebno, odtujenost.

³ Vir: Brošura Evropska unija v dvanajstih poglavjih: <http://student-info.net>: "Prišel bo dan, ko se bodo vsi narodi naše celine, ne da bi se morali odpovedati svojim enkratnim posebnostim in veličastni edinstvenosti, zlili v višjo entiteto in skovali bratstvo evropskih narodov. Prišel bo dan, ko bodo polja krešočih se idej edina bojna polja. Prišel bo dan, ko bodo namesto krogel in bomb odločali volilni glasovi."

⁴ Na nacionalni ravni (odnos do vseh oblik drugačnosti, ne le etničnih manjšin; do žensk, do hendikepiranih, drugače spolno usmerjenih itd.), mednarodni oziroma globalni ravni.

SLIKA 1: KIP *RASTOČE DEKLICE*, KI SIMBOLIČNO UPODABLJA PROJEKT RASTOČE KNJIGE (FOTO: ANTON BUKOVNIK)

čnih vsakodnevnih stikih s prebivalci nekega okolja. Če ti niso pripravljene na sprejemanje drugačnosti, potem so zaman tudi vsi drugi ukrepi.⁵

Potencial za oblikovanje od države učinkovitejše in kohezivnejše ureditve, torej za poznavanje resničnih problemov ljudi (vseh družbenih skupin, ne le družbenih elit) in iskanje rešitev, imata lahko civilna družba in množični mediji predvsem v smeri premagovanja predsodkov, zakoreninjenih stereotipov in strahov pred drugačnostjo ter utemeljevanju, da raznolikost lahko tudi bogati in ne nujno izrodi, kot je do nedavnega samoumevno veljalo. Te stare vzorce pa je mogoče spremeniti le postopoma, dolgoročno in z doslednim zavzemanjem za sprejemanje drugačnosti.

Zanimivo je opazovati odnos države in množičnih medijev do enega takih projektov, Rastoče knjige,⁶ pri katerem gre za akcijo civilne družbe, ki si je za cilj zastavila s kulturo (tj. knjigo) povezati večinsko prebivalstvo med sabo in z drugimi narodi.

Ta projekt ima več nalog; z različnimi kulturnimi dogodki in razstavami naj bi ohranjal spomin na pomen knjige v slovenski zgodovini in na pomembne zgo-

⁵ Medica, 2006, 130.

⁶ Vir: <http://www.ds-rs.si>.

VESNA DROLE

dovinske dosežke ljudi s tega območja. Knjiga naj bi bila tako slovenski simbol tudi v novem tisočletju; predvsem kot sporočilo prihodnjim generacijam o velikem pomenu znanja in izoblikovanem sistemu vrednot. Mladim naj bi projekt prenesel sporočilo, da je v znanju moč. Koordinator projekta *Rastoča knjiga* je Državni svet Republike Slovenije, vsebinsko pa je projekt tesno povezan tudi z Narodno in univerzitetno knjižnico v Ljubljani, Slovensko akademijo znanosti in umetnosti in z nekaterimi drugimi institucijami. Projekta torej ne "gradi" posamezna organizacija ali posameznik, ampak v njem sodeluje prostovoljna množica med seboj povezanih Slovencev in institucij; na sicer zelo ohlapen način pa povezuje tudi civilno družbo z državo.

EU KOT PROSTOR "SOOBSTOJEČIH IDENTIET"⁷

V tradicionalnih družbenih sistemih je imelo vprašanje "Kdo sem?" zaradi ustaljenega družbenega reda zelo majhno vlogo, saj je bila posameznikova identiteta nedvoumni in dokončni družbeni "proizvod". Ta institucionalna moč pa je v modernih časih v glavnem izginila.⁸

Kot trdijo nekateri avtorji⁹ današnjega časa, se danes svet vrta okoli identitet, saj se posameznik vprašuje: "Kam spadam, komu pripadam"? Živimo v obdobju, za katero je značilno, da univerzalna identifikacija skoraj ni mogoča. Vse socialne identitete so razcepljene med identiteto in identifikacijo.¹⁰ Pravzaprav lahko pretirano poudarjanje značilnosti in lastnosti neke identitete posameznika, ki naj bi jo imel, bolj škodi, kot koristi. To velja tudi za najpogostejšo in uveljavljeno identiteto: nacionalno identiteto države. Kajti bistvo identitet je nenehna pot k nečemu, pri čemer cilja pravzaprav ne poznamo, morda ga niti ni. V tem smislu je identiteta neprestano (re)producirana kot "skrita želja", ki nam jo reproducirajo različni ideološki programi.¹¹

Danes pogosta dilema je, ali tudi politične skupnosti, kot je EU, nujno potrebujejo evropsko identiteto, da bi mobilizirale vse svoje potenciale. Armingeon¹² meni, da "dokler EU ne zahteva ekstenzivnega in daljnosežnega izražanja soli-

⁷ op. v angleščini "nested identity"

⁸ Praprotnik, 1999, 30.

⁹ Npr. Huntington.

¹⁰ Gre za neprestano redefiniranje samega subjekta, za njegovo umeščanje v identitetni kontekst.

¹¹ Praprotnik, 1999.

¹² Armingeon v: Kohli, Novak, 2003, 8.

darnosti od svojih ljudi, kvalificirana kolektivna identiteta skoraj ni potrebna. To pa bi se dramatično spremenilo, če bi unija uvedla visoke davke in prerazporedila glavne vire.” Spet drugi menijo, da se evropska identiteta pojavi kot posledica razvoja institucij. Evropska identiteta naj ne bi bila tako pogoj za evropsko družbo, temveč stranski produkt njene institucionalne izgradnje – njenih vse večjih kulturnih komunikacijskih in menjalnih povezav, njene skupne ekonomije in denarja, njenega političnega okvira vladanja in reprezentacije itd. Tretji spet razlagajo, da se identiteta kot občutek pripadnosti pojavi na podlagi državljanstva ter pravic in dolžnosti, ki se nanjo vežejo.

Z ustavnega vidika se identiteta kot politična identiteta skupnosti izraža v različnih uradnih dokumentih, v obliki državljanstva. Drugo pojmovanje evropske identitete, ki je pomembnejše, pa se osredotoča na “idejo” Evrope; torej pomen, kaj Evropa je oziroma kaj bi morala biti, upoštevajoč tekste in diskurze med različnimi skupinami intelektualcev in politikov. Tretjič, identiteto lahko razumemo s kulturnimi pomenskimi sistemi in kulturami prakse, s čimer se ti pomeni ustvarjajo in ohranjajo (npr. spomeniki, praznovanja, miti, heroji, prazniki, himne, zastave, muzeji, romanja), četrti nivo identitete pa zadeva posameznika, njegovo izkušnjo in izražanje njegove identitete. Ta je glede na rezultate javnega mnenja pri državljanih EU še zelo šibka.¹³

Evropsko identiteto je torej treba razumeti kot multinivojsko ali multiležečo globalno in nacionalno (lahko tudi regionalno in lokalno) povezanost. Nekateri omenjajo hibridno identiteto, ki jo je v Evropi kot postnacionalni entiteti možno prepoznati v nasprotujočih se občutkih pripadnosti. Ti so še zlasti očitni pri skupinah ljudi, ki živijo ob meji, pri mednarodnih migrantih, pri ljudeh iz diaspore, ljudeh z več državljanstvi ali pri tistih v multinacionalnih oziroma multietičnih zakonih.¹⁴

Multiple soobstoječe identitete z lokalnimi, regionalnimi in supernacionalnimi teritorialnimi skupnostmi je skupaj z identiteto naroda definiral Gary Marks, avtor večnivojskega vodenja, in ta novi fenomen poimenoval “soobstoječe identitete”.¹⁵ Podobno poznamo tudi novo multiplo obliko državljanstva, v kateri so

¹³ Podpora še vedno bistveno ne odstopa od rezultatov raziskave v državah članicah v začetku 90. let, ko se je manj kot 5 odstotkov vprašanih najprej prepoznalo kot Evropejce, 45 odstotkov pa jih je odgovorilo, da sploh ne prepoznajo nikakršne evropske komponente v svoji identiteti; 88 odstotkov vprašanih jih je obenem odgovorilo, da se tesno identificirajo s svojo nacijo ali religijo. Reif v: Kohli, Novak, 2001, 112.

¹⁴ Kohli, Novak, 2001, 9–10.

¹⁵ Marks v: Palmer, 2001, 1–17.

združene identitete, pravice in dolžnosti, izražene z oblikovanjem skupnih institucij, držav, nacij in transnacionalnih zvez, regij in zvez regij. Evropska integracija je tako na neki način načela nacionalne temelje političnega reda in omogočila nastanek novih multiplih povezav, ki so izpodrinile dotodanje enotne. V Evropi multiplih identitet pa ni druge učinkovite alternative, kot je sistem multinivojskega vodenja, ki temelji na subsidiarnosti – odločanju čim bližje državljanom. Tu imata zelo pomembno vlogo civilna družba in mediji, ki bi morali v imenu ljudstva odpirati relevantna družbena vprašanja in tako prispevati k demokratični in k javnosti usmerjeni politični skupnosti. In prav na tej točki nastopi problem; prva ima do širše javnosti omejen dostop, drugi pa delujejo pod “taktirko” kapitala, pogosto tudi oblasti, in se zato osredotočajo na teme, ki prinašajo koristi in dobiček.

OHRANJANJE ALI POČASNO UMIKANJE NACIONALNIH IDENTITET?

Ali se torej nacionalne identitete počasi umikajo? Ali njihova narava to dopušča?

Če obudimo spomin na najpogostejše teme ob nastanku naše države, ki naj bi bile motiv za “rojstvo” suverene Slovenije, ugotovimo, da so bile te najpogosteje povezane z vprašanjem jezika,¹⁶ vprašanjem ohranitve kulturne identitete,¹⁷ sledile pa so težnje po gospodarski samostojnosti. Suverenost, jezikovna in kulturna identiteta oziroma samobitnost, politična pripadnost zahodnemu evropskemu civilizacijskemu modelu (demokraciji, pluralizmu) so torej bili ključni pojmi, s katerimi bi lahko ubesedili nacionalno odločitev za osamosvojitve.

To ne preseneča, saj sta že Karl Marx in Friedrich Engels ugotovila, da je produkcija idej, predstav, zavesti najprej neposredno vpletena v materialno dejavnost in v jezik dejanskega življenja¹⁸. Besede in z njimi povezan govor so torej zelo primeren instrument reprodukcije predstav, verjetij in odnosov, saj jih zaradi njim lastne materialnosti samoumevno sprejemamo kot zanesljiv “kanal” za prenašanje “resnic”.¹⁹ Tudi narod obstaja in se reproducira predvsem v obliki diskurza. Toda zakaj ljudje še vedno pristajajo na nacionalno determinacijo? Je strah pred nepripadanjem, kar žene posameznika v identifikacijo?

¹⁶ Možnost ohranitve jezika, uveljavljanje slovenskega jezika, jezik v vojski, uradna raba jezika oz. vsiljevanje jugoslovanščine.

¹⁷ Ohranitev skupnega jedra, upor poskusom konstrukcije nekakšne jugoslovanske kulture.

¹⁸ Marx, Engels, 1971, 24.

¹⁹ Forrester v: Praprotnik, 1999, 54.

Anderson²⁰ meni, da gre za ljubezen do imaginarne skupnosti, ki naj bi ji ljudje pripadali. Imaginarnost je "pogoj" za tovrstno ljubezen, saj naroda in te svoje pripadnosti ne moremo doživljati "razumsko", temveč samo z ljubeznijo, ki ne potrebuje oziroma celo ne sme imeti racionalnih argumentov. Narod je v svojih "naravnih spolah" asimiliran z barvo kože, spolom in časom rojstva: torej z elementi, ki so vnaprej dani, zato ti prevzamejo avro nepristranskosti. Po Adornu²¹ je tako nefunkcionalnost narodne biti osnovni argument in ideološki mehanizem, ki vzbuja verovanje, da je nacionalna identiteta "vrednota", ki se ji posamezniki ne smejo odpovedati.

Narodi zato tudi v današnjem globalnem svetu presegajo etnične temelje zgolj, ko gre za sredstva, redkokdaj, ko gre za cilje. Večina držav je za svoj model vzela podobo demotične (*demotic*), domorodske (*vernacular*) etnije, nacionalizem pa je postal predvsem domena malih narodov in etnije. Obstoj pluralističnega sveta malih narodov je jamstvo ohranitve in enotnosti domorodske kulture, ki vsaki skupnosti pomeni logično osnovo neodvisne politične eksistence. Če hočejo preživeti, morajo mali politični narodi neprestano obnavljati svojo kulturo, ki mora temeljiti na junaški in enkratni preteklosti, ter jo vsajati v vsako generacijo posebej. To poudarja tudi France Bernik, ki umešča nacionalne oziroma državljanske vrednote v sam vrh vrednot, ki so v EU še toliko bolj nepogrešljive, saj po njegovem lahko le skupna volja po obstajanju ohrani doseženo samostojnost.²²

Podobnega mnenja je tudi Anthony Smith,²³ ki pravi, da je nacionalna identiteta pogoj za družbeni in ekonomski razvoj kot tudi za njegov politični in kulturni produkt: zgodovinska skupnost in identiteta sta pojava, ki ju je vrenje ljudstva pripeljalo v ospredje politične pozornosti. Tudi Claude Lévi Strauss, ki je nekoč zagovarjal enako kompleksnost vseh civilizacij in njihov enak pomen za razvoj človeških misli, je v svojem delu *Rasa in kultura* zapisal, da bi mešanje kultur in odpravljanje kulturnih razlik pripeljalo do intelektualnega propada človeštva in bi lahko ogrozilo kontrolne mehanizme, ki zagotavljajo biološko preživetje. To je vsekakor dober argument za nacionalne skupine, da ohranjajo svojo tradicijo in svojo identiteto. To je tudi argument za podporo projektu *Rastoča knjiga*.

Nacionalna identiteta torej še vedno ni pogrešljiva in kljub temu, da postaja nezadostna, ohranja pomembno vlogo. Tako bo vsaj tako dolgo, dokler v EU ne

²⁰ Andersen, 1998, 19.

²¹ Adorno, 1972.

²² Bernik, 2004.

²³ Smith, 1990.

bo zagotovljen vsaj sorazmerno enak razvoj vsem narodom²⁴ in ne bodo ti pripravljeni prestopiti v višjo fazo in sprejeti nadvacionalno državo za svojo – ne da bi ob tem morali neposredno žrtvovati svojo etnonacionalno identiteto, katere sestavni del je kultura.

NACIONALNA PROTI GLOBALNI KULTURI

Pojem kulture se sicer uporablja različno in v različnih besednih zvezah,²⁵ a še vedno je najbolj v uporabi pomen, ki izhaja iz klasične antropologije za način življenja in skupek navad neke skupine ljudi. Svetovna konferenca o kulturni politiki, ki je bila leta 1982 v Ciudad de Mexico, je kulturo opredelila kot “celovit splet značilnih duhovnih, materialnih, intelektualnih in čustvenih lastnosti, ki označujejo družbo ali družbene skupine”.²⁶ Torej poleg umetnosti tudi način življenja, temeljne človekove pravice, tradicije, vrednostne sisteme. Ta esencialistični pomen, ki predpostavlja homogen, omejen, teritorializiran in zgodovinsko zakoreninjen skupek tradicij, ki naj bi se dedovale skozi generacije in “označevale” skupine ljudi, danes ne velja več. Prav zaradi takega pojmovanja kulture so se razvili predsodki in strahovi pred priseljenci, ki naj bi prihajali iz drugih kultur, ki so tako različne od “naše”, da to ovira njihovo vključitev v našo družbo. Nekateri teoretiki²⁷ to poimenujejo kulturni fundamentalizem.

Kot smo že nakazali, ima kultura v okviru nacionalne identitete prav posebno mesto. Kot pravi Colic-Peiskerjeva, skupnost deluje tudi kot medij za kulturo ne glede na to, ali jo pojmujejo kot nacionalno, etnično in profesionalno kulturo ali katero koli obliko “subkulture”. “Kultura je pomemben del človekovih identitet. Vendar pa, ko ljudje migrirajo, “kultura” ni nekaj, kar lahko spravijo v kovčke, temveč se nanaša na vrsto družbenih procesov, ki so živi in dinamični, ki potrebujejo kontekst skupnosti, ki imajo skupne navade, kulturne prakse in zgodbe, mite in občutek pripadnosti, da se lahko živi naprej.”²⁸

Dolgo se je kultura predstavljala za enega najzapletenejših konceptov v človeški in socialni znanosti, čeprav gre za pojav, vzet iz vsakdanjega življenja. Je povsod in je razvita kot pogosta lagodnost za sugeriranje različnih verzij kolektiv-

²⁴ Op.: če je to sploh možno.

²⁵ Plesna kultura, kultura gluhih, kultura kulinarike itd.

²⁶ Bernik, 2004, 221.

²⁷ Npr. Verena Stolcke.

²⁸ Colic-Peisker, 2003, 1.

nosti, pogosto označena s splošno uveljavljenimi pomeni, vrednotami in nazori. Njena splošna prepoznavnost v tej domnevni partikularnosti jo umešča med centralne globalne koncepte današnjega časa.

Umberto Eco, italijanski strukturalist in pisatelj, pravi, da kulturo sestavljajo tri kategorije: kulturna dediščina, znanost in izobraževanje ter ustvarjalna kultura, torej sodobne umetnosti. V strogem pomenu besede je kultura umetnostna kultura.²⁹ Mladen Dolar pa zagovarja tezo, da so bile "vse bistvene točke, na katere se opira slovenska identiteta, ravno točke prekinitve z avtohtonostjo in nacionalno identiteto". Po njegovem pogled v preteklost osvetli presenetljivo dejstvo, da slovenska kultura nikoli ni bila branik nacionalne identitete, kot se rado poudarja, temveč je bila njen sprevačevalec. Branila in ohranjala jo je lahko samo tako, da jo je nenehno sprevačala in postavljala pod vprašaj.³⁰ Meni, da se v umeščanju identitete v razliko in protislovje skriva premoč nad tistim, ki identiteto razume kot notranje enotno in razliko išče zunaj.³¹

Kultura je torej praktičen koncept, za katerega je Chris Barker³² dejal, da "je oboje; ime za področje, na katerem poteka bitka med vrednotami in pomeni in kjer se izvajajo običaji, ter hkrati orodje, s katerim se intervenira v družbeno življenje". V javnem diskurzu namreč kultura ostaja precej zaznamovana s statičnimi in ključnimi termini in instrumentalno v zbirki političnih intervencij.

V zvezi s kulturo lahko torej izpostavimo vsaj troje. Prvič, priučena je v družbenem življenju; drugič; vanj je visoko integrirana; tretjič, kulture kot pomenske sklope in oblike, ki razločujejo družbe in območja, najbolj prizadeva vedno večja medsebojna povezanost v prostoru. Gre za strah pred nečistostjo zaradi mešanja kultur, strah pred hibridnostjo, mešanici.³³

Zaradi vse pogostejšega povezovanja na vseh sferah delovanja, tudi na področju kulture, se ustvarja vtis, da gre danes za svetovno kulturo, ki presega sleherni nacionalno kulturo in naj bi bila celo vrednostno na višji ravni. Nacionalne kul-

²⁹ Bernik, 2004, 221.

³⁰ Po njegovem so zareze v avtohtono pomenili pokristjanjevanje, protestantizem, razsvetljenski začetek slovenskega gledališča (z uvozom tujih idej), Prešernova uporniška drža zoper zatohlost takratne slovenske identitete, Cankarjevo uvažanje tujih dekadentnih idej, socialistični nazori, Kosovelovo "škandalozno" uveljavljanje slovenskega impresionizma itd.

³¹ Pagon, Čepič, 2003.

³² Barker, 2002, 67.

³³ Hanerz, 1996, 8–9.

ture, zlasti pa manjši narodi, so se znašle pred preizkušnjo. Če je ta stvarna, ne samo videz, terja odgovor, ali ima nacionalna zavest sploh še kak smisel, razen kot arhaičen preostanek kvečjemu folklornega pomena.

Ali ni nujno, zlasti z vidika interesov malega naroda, da se država postavi na tirnice, vodeče v bodočnost, ki ne bo temeljila na nacionalni diferenciaciji? Če je ta predpostavka točna, pomeni, da je z narodnostjo kot izvorom kulturne ustvarjalnosti konec, je zapisal France Bučar.³⁴

Ali torej z vidika kulture že obstaja poenotena Evropa? Pogled na zemljevid glavnih religij Evrope pokaže, da je naš kontinent sistematično razdeljen v tri variante krščanstva, ki bistveno zaznamujejo tudi značaj nacionalnih kultur.³⁵ Podobno tudi islamska vera³⁶ vpliva na evropsko kulturo vsaj v štirih smereh.³⁷ Evrope pa v različne kulturne regije ne deli le religija; čeprav Evropejci vedo drug o drugem več kot kadar koli prej v zgodovini, ima v marsikateri evropski državi še vedno precejšen kulturni vpliv nacionalizem. Manuel Castells³⁸ npr. tako za prihodnost napoveduje razvoj identitetnih gibanj, ki bodo temeljile na lokalni kulturi in jih bo spodbudila grožnja prodiranja globalnih ekonomskih mrež v lokalne identitete in njihove načine življenja.

Pretirano poudarjanje teh strahov ipd. je bilo tudi v zgodovini pogosto zlora-
bljeno v politične namene, kar je privedlo do nacionalizmov, ki so podpirali le dominantno kulturo in izključevali ali marginalizirali vse druge kulture v družbi.

³⁴ Vir: www.ds-rs.si.

³⁵ Therborn, 1995, 215: Na severu ležijo protestantske države, osrednji in južni deli so katoliški, z izjemo Nemčije, Nizozemske in Švice, ki so delno katoliške, delno protestantske države. Na vzhodnem delu pa najdemo ortodoksno krščanstvo, tako da lahko ugotovimo, da meje med različnimi religijami bolj ali manj potekajo vzdolž meja nekdanje SZ, Romunije in nekdanje Jugoslavije (razen baltskih držav na severu ter Slovenije in Hrvaške na jugu).

³⁶ Therborn, 1995, 215: Muslimanske države ležijo ob mejah Evrope v Severni Afriki in na Srednjem vzhodu. Muslimanska država je Turčija. V kar nekaterih evropskih državah so enklave, v katerih živijo milijoni muslimanskih priseljenskih delavcev. Na območju nekdanje Jugoslavije in Albanije imamo religijska nasprotja med muslimani, protestanti, katoliki. V nekaterih evropskih državah pa obstajajo še manjše enklave drugih svetovnih religij, kot so judovska vera, torej Izrael na Srednjem vzhodu in judovske skupnosti ali mreže v Evropi.

³⁷ Heiskala v: Kohli, Novak, 2001, 112.

³⁸ Castells, 1997.

Sodobne opredelitve poudarjajo, da kulture niso statične in se spreminjajo. Prav tako je pomembna ugotovitev, da posamezniki v kulturi usvojijo le nekatere kulturne značilnosti, ne vseh. Ta spoznanja ovržejo stereotipno predstavljanje narodov, ki je pogosto v rabi političnih diskurzov, kot je npr. govor o kulturnih prepadih med narodi ipd.

V globalni ekonomiji se kultura šteje bolj za stvar odločitve kot pa dediščine in je tako manj obvezujoča in tudi manj politična kategorija identifikacije kot npr. barva kože, etičnost, socialni razred ali spol.³⁹ Globalizacija je kot kompleksen proces prinesla hitre socialne spremembe, ki so se simultano zgodile na različnih življenjskih področjih; od svetovne ekonomije, politike, komunikacije, v naravnem okolju kot tudi v kulturi, ob tem, da je vsaka od teh sprememb vzajemno vplivala na drugo. Zgodila se je pospešena "povezanost";⁴⁰ hitro razvijajoča in vedno gostejša mreža medsebojnih povezav in medsebojne odvisnosti, ki bistveno opredeljuje družbeno, ekonomsko in kulturno življenje moderne družbe. Pomembno vlogo pri tem imajo tudi mehanizmi poenotenja, kot so mediji, interaktivne informacijske tehnologije, turizem, presegajoči nacionalne in religijske meje, ki vzpostavljajo samoumevne tokove in lahko prinašajo to, kar je Parsons⁴¹ poimenoval "generalizacijo vrednostnih obvez", kar pomeni sposobnost razumevanja tudi drugačnih zornih kotov ljudi in iskanje podobnosti v vrednostnih pozicijah na abstraktnejši ravni. Četudi se zdi, da religije ločujejo Evropo, je možen tudi pogled, da vse tri oblike krščanstva temeljijo na Bibliji; tudi judovstvo si polovico Biblije deli s krščanstvom in celo islam delno temelji na istih virih kot krščanstvo. Nacionalizmi, ki po definiciji postavljajo meje, nosijo enako sporočilo: naša nacionalna dediščina je dragocena in nas dela različne.

Gre za nekakšno deteritorializacijo kulture, kar pomeni, da pomen geografske lokacije kulture⁴² počasi razpada.⁴³ Posebno vlogo imajo tu migracije, ki so tudi iz enega v drugo okolje že presadile kulturne, socialne, verske, ekonomske in politične značilnosti, s čimer so razvile novo, posebno obliko kulture in hkrati povzročile kulturni trk. Kultura v novem okolju je namreč sestavljena delno iz

³⁹ Benett, 1998, 4–5.

⁴⁰ Tomlinson, 1999.

⁴¹ Parsons v: Kohli, Novak, 1991, 112.

⁴² Ne le fizična, okoljska in klimatska lokacija, ampak tudi vse samodefinitivne, čiste etnične meje in delitvene prakse, ki nas obkrožajo.

⁴³ Nestor, Garcia, Canlini, 1995.

kulture primarnega okolja, delno pa novega okolja.⁴⁴ Prav zato z globalizacijo na plan izbruhne tudi strah pred mešanjem kultur.

Tudi marsikaj v Sloveniji je del slovenske kulturne dediščine, pa ne moremo trditi, da je vse delo Slovencev. Prej velja nasprotno, a zato ta "druga" kultura ni nič manj naša, saj je tu in nastopa kot del tega kulturnega prostora. Pravzaprav je ravno ta množica vplivov, ta večnacionalnost umetnikov in drugih, ki so tu živeli ali le potovali, ob tem kaj ustvarili in to zapustili na prostoru, ki ga danes zamejujejo slovenski mejniki in še malo onkraj njih, kjer tudi žive Slovenci, tisto, kar karakterizira slovenski kulturni prostor.⁴⁵

Bučar pravi, da je evropska kultura sinkretičen pojem, kakršen je tudi pojem Evropejca. Evropejec je nekdo zato, ker pripada nekemu evropskemu narodu, ker je Nemec, Francoz, Čeh itd., in ne obratno. Če npr. zavržemo slovenstvo, zlasti če se ne enačimo z vrednotami slovenske kulture, moramo sprejeti neko drugo evropsko narodnost in njihove vrednote, če hočemo ostati Evropejec. Bučar govori o narodnosti, ne o državljanstvu, ki se mu lahko odrečemo. Poudarja, da ne moremo biti osebnost, če ne sprejemamo vsaj minimalnega fundusa vrednot, s katerimi se istovetimo. Te vrednote so večinoma posredovane po pripadnosti neki narodni kulturi. Brez teh vrednot ne moremo oblikovati rešitev v okolju, v katero smo postavljeni. Niti govoriti nismo sposobni, saj je tudi jezik posredovan z nacionalno kulturo. Ta ugotovitev potrjuje pravilnost usmeritve *Rastoče knjige*, ki naj bo tudi vedno bolj odprta za pridobitve sveta, ker sicer tudi rastoča ne more biti.⁴⁶

Srečamo se torej lahko z obema skrajnostma; tako s krčevitim oklepanjem lastne kulture, boleznim strahom in zavračanjem vsega, kar je tuje, kot tudi z idejo, da si kulturo lahko izbiramo sami. Pomembno pa je spoznanje, da ni treba, da se ta dva vidika izključujeta. Bogati spoznanje, da je mogoče ostati zvest svoji prvotni kulturi in dediščini, obenem pa negovati vezi z globalnimi kulturnimi gibanji. Kot ugotavlja Aleš Debeljak,⁴⁷ ta medkulturna kompetenca temelji na spoznavni radevednosti ter sposobnosti sočutenja in vživetja. Nekoga pristno razumeti namreč pomeni, da ga "zastopimo", torej da stopimo v njegove čevlje. Empatija je torej pogoj za razumevanje. Da bi med ljudi vsadili razumevanje do različnosti, ga je treba privzgajati, drugačnost predstavljati in na tak način razbijati tabuje.

⁴⁴ Bennet, 1998, 30.

⁴⁵ Erjavec v: Hudeček, 1995.

⁴⁶ Vir: www.ds-rs.si.

⁴⁷ Debeljak v: Pagon, Čepič, 2003.

PROJEKT RASTOČA KNJIGA

Eden od načinov sistematičnega vzgajanja spoznavanja in boljšega medsebojnega razumevanja med narodi bi lahko bil tudi projekt *Rastoča knjiga*.

S povezovanjem na podlagi kulturnih dogodkov, kulturnih izmenjav, s pomočjo literatov, lahko uspešneje kot politiki dosežemo misli in čustva ljudi, medijev in tako prispevamo k boljšemu medsebojnemu razumevanju itd. Kajti okolja, kjer uspeva različnim narodom v miru sobivati, nas opozarjajo, kako trhlo podlago imajo številni naši predsodki do drugačnih, s katerimi še vedno živimo. Kultura pomeni podporo trajnostnemu razvoju, podlago za socialno usklajenost, rodovitno območje za razvoj civilne družbe, je vodilna sila za inovacije novih tehnologij, pa tudi zdravilo za "trk civilizacij".⁴⁸

Medkulturni dialog je še zlasti po 11. septembru 2001 postal nujnost. Kulturo je treba upoštevati, kadar govorimo o strpnosti in preprečevanju nesoglasij. Četudi kultura ne more pozdraviti vseh napetosti v naši družbi, pa lahko vsaj nekatere izmed njih omili ali celo prepreči njihov nastanek. Kot je dejal Smith,⁴⁹ je treba evropski projekt, če naj bo ta uspešen, locirati v prostor med nacionalnim prebujenjem in globalnimi procesi kulture ob koncu 20. stoletja in na začetku 21. stoletja. Morda je Evropa tokrat prvič v zgodovini pred realno možnostjo, da po eni strani vzpostavi mirno sožitje med svojimi številnimi in raznolikimi kulturami in značaji, po drugi strani pa, da na politični ravni vzpostavi tisto konvertibilnost med njenimi političnimi subjekti, ki jo od nje terjajo skupne tradicije in civilizacijska dediščina, kot so rimsko pravo, politična demokracija, parlamentarne institucije, judovsko-krščanska etika, renesančni humanizem in empirizem, romantika in klasicizem itd.

EU je že 1954 sprejela Evropsko kulturno konvencijo, ki jo je 2. julija 1992 ratificirala tudi Slovenija. Vse države podpisnice konvencije so se zavezale, da bodo ustrezno ukrepale, da ohranijo svoj prispevek k skupni kulturni dediščini Evrope in spodbujajo njen nadaljnji razvoj, svoje državljane pa k proučevanju jezikov, zgodovine in civilizacije drugih pogodbenic, da si bodo prizadevale, da na ozemlju drugih pogodbenic razvijajo študij svojega jezika ter svoje zgodovine in civilizacije, da bodo v mejah svojih zmožnosti olajšale kroženje in izmenjavo oseb in kulturnih dobrin ter da bodo šteje vse, kar pomeni evropsko kulturno vrednoto in je pod njihovo kontrolo, za integralni del skupne dediščine Evrope in da bodo ukre-

⁴⁸Vir: <http://www.coe.si>.

⁴⁹Smith, 1992, 67.

SLIKA 2: KIP SLOVENCEV Z BOGATO ZAPUŠČINO, OD LEVE PROTI DESNI: JOŽE PLEČNIK, FRANCE PREŠEREN, HERMANN NOORDUNG, FRIDERIK (FRITZ) PREGL IN JAKOB PETELIN GALLUS (FOTO: ANTON BUKOVNIK)

nile vse potrebno za njeno ohranitev in lažjo dostopnost.⁵⁰ Leto 2008 sta Evropski parlament in Svet EU razglasila za evropsko leto medkulturnega dialoga, s čimer naj bi v tem letu in tudi v prihodnje prispevala k oblikovanju izražanja in pomena trajnostnega procesa medkulturnega dialoga. S tem naj bi se pripomoglo k uresničevanju več strateških prednostnih nalog EU, zlasti s spoštovanjem in spodbujanjem kulturne raznolikosti v Evropi, spodbujanjem dejavnega evropskega državljanstva, zagotavljanjem enakih možnosti in nediskriminacije ter poudarjanjem sodelovanja in povezovanja ob upoštevanju skupnih vrednot EU.⁵¹

ZAKLJUČEK

Življenje bi bilo pravičnejše, če bi si ljudje predvsem prizadevali biti dobri ljudje, bolj kakor dobri državljani – a realnost je še daleč od te vizije. Globalizem in kapitalizem zahtevata tekmovanje, izločanje, boj za dobiček, preživetje. Nacionalna

⁵⁰ Vir: www.idcse.nuk.si.

⁵¹ [Http://www.mk.gov.si/si/evropsko_letu_medkulturnega_dialoga_2008/](http://www.mk.gov.si/si/evropsko_letu_medkulturnega_dialoga_2008/).

čustva so še vedno najbolj razširjeno gonilo družbenega delovanja, vse močnejše pa je tudi zavedanje, da se kulturni prostor ne konča na državnih mejah. Drago Jančar pravi, da je treba priznati, da kulturna samozadostnost, kakor koli se zdi ta iluzija romantična po dolgih letih hrepenenja po slovenski politični suverenosti, v praksi ni izvedljiva, vsaj, če si želi država obstati in zagotoviti razvoj nacionalne identitete.⁵² V EU smo vstopili, ker je to v interesu slovenskega gospodarstva, zagotavljanja varnosti in stabilnosti ter še nekaterih drugih področij življenja.

Tu smo: soočeni z drugačnostjo, evropsko in tisto "zunanjo", ki nam je manj povšeči. Upoštevajoč demografske kazalce, je to nedvomno težnja prihodnosti. Kot alternativa zapiranju vase, sklicujoč se na nacionalno ogroženost, se kaže druga, primernejša rešitev; samozavestna drža odprtosti in pripravljenosti za povezovanje in sodelovanje. Da bi lahko "med seboj različni" v miru in kakovostno sobivali, se bo treba začeti učiti (predvsem mlajše generacije), da ni nič narobe, če sosede ali tujci med nami govorijo drug jezik ali na življenje "gledajo" drugače. Humanistično je spoznanje, da prav to družbo bogati; jo izpopolnjuje. Ali kot je pred leti v svojem zagovoru na sodišču v Al Fašerju povedal popotnik Tomo Križnar:⁵³ "Naučil sem se spoštovati vse kulture, vsa plemena in to, da v vsakem človeku vidim priložnost nekaj se naučiti. Meje med narodi so najprej v naših glavah. Z 10.000 metrov visoko letečega reaktivca ni videti nobenih meja."

Krhanje obstoječe EU je treba razumeti kot poziv k spremembam v družbenih oziroma mednarodnih odnosih, kjer se družba še vedno deli na "pomembni mi" in "oni drugi". Na to opozarjajo tudi konkretni primeri, kot je reislamizacija imigrantskih skupin, pri katerih ne gre za religiozni fenomen, ampak za specifičen način iznajdbe skupne kulture in konstrukcije etničnosti v razmerah kulturne in podobne onesposobljenosti zaradi omejevanja.⁵⁴ Brez vzgajanja medsebojnega in medkulturnega sprejemanja in spoštovanja si dolgoročno ni mogoče zamišljati stabilnosti in varnosti v našem okolju. Tudi to je bilo eno od sporočil tragičnega 11. septembra.

⁵² Jančar v: Pagon, Čepič, 2003.

⁵³ Iz zapisa dogodkov iz sodne dvorane v Al Fašerju ob sojenju Tomu Križnarju, objavljenem v Dnevniku 16. avgusta 2006.

⁵⁴ Castels, Davidson, 2000: Z religijo namreč imigranti kompenzirajo siceršnjo izkušnjo ekonomske marginalizacije, socialne izolacije in rasizem. Tako pri severnoafriški skupnosti v Franciji kot turški v Nemčiji je islam prevzel vir samospoštovanja in način obvarovanja otrok pred kulturo "moralne ohlapnosti", s čimer se zahodnoevropski imigranti srečajo v revnih soseskah, kjer živijo.

Zapiranje in odklanjanje drugačnosti je neredko posledica občutka majhnosti, nepomembnosti, predvsem pa pomanjkanja informacij. Nepoznavanje identitet kaže na pomanjkanje spoštovanja in slabo razvitost človeškega agensa. Razlike med ljudmi imajo pomemben potencial, zato jih je treba spoštovati in ne prezirati ali se jih bati. Vsak posameznik in vse kulture si zaslužijo enakopraven položaj, saj vsaka od njih nosi dragoceno sporočilo o ljudeh. A tudi to je treba ljudi naučiti. V skladu s teorijo bi množični mediji, vsaj javni, tu morali prepoznati svoje poslanstvo. Podobno kot nekatere pobude civilne družbe.

Kot pravi slovenski pesnik Tone Pavček, pri projektu *Rastoča knjiga* ne gre zgolj za knjigo niti zgolj za kulturo. S svojim delovanjem vzpostavlja odprtost v svet; teži k učenju o nas in drugih, k ustvarjanju, povezovanju, spoštovanju. Njegova naravnost je k povezovanju lokalnega in globalnega, alternativnega in državnega, povezuje in ne želi izključevati nikogar, zato je to pravi način delovanja za izboljšanje evropskega povezovanja (čeprav ga razumemo kot povezovanje večine z manjšinami), kot podlaga za nadaljnjo graditev integracijskih programov v posameznih državah ali vzpostavljanje pristnejših odnosov znotraj evropske integracije. A tu bi morala večjo vlogo prepoznati tudi država. Uspešna integracija, za katero je potrebno medsebojno sprejemanje in razumevanje ljudi, ki sobivajo, se namreč lahko zgradi le po vzajemnem sistemu "od spodaj navzgor" in "od zgoraj navzdol", saj mednarodna družba, kjer povezovanje že na nižjih nivojih, v okviru posamezne države, ne uspeva, nima možnosti, da bi resnično zaživela na višji ravni.

Zaradi tega bi državna oblast pogosteje, ne le v času volitev, potrebovala premislek o tem, kdo naj komu služi. Vzpostavljanje distance do civilne družbe, ki lahko pri povezovanju odigra pomembno vlogo, je morda kratkoročno resda "udobnejše", na dolgi rok pa pomeni izgubo za vse. Šele ko bodo širše skupine ljudi dobile občutek, da so spoštovane, da imajo možnost vključevanja in vplivanja in da ima posameznik veljavo, tedaj bodo izpolnjeni pogoji, da bodo institucije, bodisi državne ali nadnacionalne povezave, v resnici zaživele in upravičile svoj obstoj. Njihova odgovornost do slehernega posameznika je v perspektivi časa velika; zdi se večja kot zavedanje o tem. In samo na tej ravni bo mogoče realno oceniti uspešnost sedanjih dejavnosti v okviru evropskih projektov medkulturnega dialoga.

BIBLIOGRAFIJA

- ADORNO, T. (1973): *Žargon pravšnosti*, Ljubljana: Cankarjeva založba, Ljubljana.
- ANDERSON, B. (1998): *Zamišljene skupnosti*, Studia Humanitatis, Ljubljana.
- BENNETT, D. (1998): *Multicultural states: Rethinking Difference and Identity*, Routledge, London.
- BERNIK, F. (2004): *Spektrum ustvarjalnosti: Od umetnosti do kulture do znanosti*, Slovenska matica, Ljubljana.
- CASTELS, M., ALISTAIR, S. D. (2000): *Citizenship and Migration: Globalisation and the Politics of Belonging*, Routledge, New York.
- CASTELLS, M. (1997): *The Power of Identity*, UK: Blackwell Publishers Ltd.
- COLIC-PEISKER, V. (2003): *Globalisation, Humanitarianism and the Erosion of Refugee Protection*, RSC Working Paper, No. 3, Refugee Studies Cases, Oxford.
- HANNERZ, U. (1996): *Transnational Connections, Culture, People, Places*, Routledge, London.
- HUNTINGON, P., SAMUEL (2004): *Who are We? The Challenges to America's National Identity*, Simon & Cshuster, New York.
- HUDEČEK, J. (1995): (*Še zmeraj*) *odvezane misli: Izbrani komentarji in ocene na TVS 1992–1994*, DZS, Ljubljana.
- KOHLI, M., NOVAK, M., ur. (2001): *Will Europe Work?: Integration, Employment and the Social Order*, Routledge, London.
- MARX, K., ENGELS, F. (1971): *Nemška ideologija*, Izbrana dela v petih zvezkih, 1. zvezek, Cankarjeva založba, Ljubljana.
- MEDICA, K. (2006): "Večkulturnost in diskriminacija v evropskem kulturnem okolju in v medijskih diskurzih", *Monitor ISH*, VII/1, 117–131.
- PAGON, N., ČEPIČ, M., ur. (2003): *Nacionalna identiteta in kultura*, Zbiralnik IV, ICK, Ljubljana.
- PAHOR, J. M. (2003): "Nacionalna identiteta v času globalizacije", *Annales, Series Historia et Sociologia*, 13, 1.
- PRAPROTNIK, T. (1999): *Ideološki mehanizmi produkcije identitet: Od identitete k identifikaciji*, ISH, ŠOU, Ljubljana.
- SMITH, D. A. (1990): *Študije o etnonacionalizmu*, Ljubljana.

Drugi viri

- PALMER, John (2004): EPC, The Mission and Values of the Europe We Need, <http://www.theepc.net>.

VESNA DROLE

Spletne strani

<http://student-info.net>

<http://www.ds-rs.si>

<http://www.coe.si>

